

EUFRAZIJANA, detalj mozaika s likom biskupa Eufrazija

rukotvorstvo), društvenoj (socijalna struktura, običaji, pravo) i duhovnoj (umjetnost, vjerovanja, religija) kulturi pojedinačnih etničkih skupina, e. dolazi do znanstvenih spoznaja o općim temeljima, oblicima, razvoju i rasprostiranju kulture čovječanstva. Premda etnografski zapisi i izvori u nekim našim sredinama potječu već iz doba ranoga srednjega vijeka, etnologija se razvija tek od sred. XIX. st. (skupljanja i opis građe) a već potkraj stoljeća postavljeni su temelji etnologije.

U Hrvatskoj se do potkraj XIX. st. pojedinačna etnografska građa nalazila u književnim, historiografskim, putopisnim i drugim djelima. Od 70-ih godina pojavljuju se prva djela tematski skupljene građe (B. Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena, 1874; F. Ks. Kuhač, Južnoslovjenske pučke popievke, I-V, 1878-81. i dr.). Krajem XIX. st. tadašnja JAZU osniva odbor za narodni život i običaje i 1896. počinje izdavati Zbornik za narodni život i običaje. Urednik Zbornika A. Radić smatra se osnivačem znanstvenoga rada u hrv. etnologiji. Na temelju metode koju je preporučio u svojoj Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu, 1897. skupljena je i objavljena opsežna građa u pedesetak godišta Zbornika. Nakon splitskoga (1910), osnovan je 1919. i u Zagrebu Etnografski muzej (osim domaćega fundusa vrijedna je i zbirka vaneuropskih predmeta), koji pokreće izdavačku djelatnost (Etnološka biblioteka, 1926 – 30, Etnografska istraživanja i građa, 1934 – 42, Etnološka istraživanja, 1981). Nastava etnologije na Sveučilištu u Zagrebu počinje 1924. Uskoro se pojavljuju i prva sintetička djela: M. Gavazzi objavljuje 1939. Godina dana hrvatskih narodnih običaja a 1940. Pregled etnografije Hrvata, I. Nakon 1945. nastaju nove etnološke ustanove. Iz Odsjeka za pučku muziku u Etnografskome muzeju u Zagrebu osniva se 1948. Institut za narodnu umjetnost (sada Zavod za istraživanje folklora) s odsjecima za usmenu književnost, folklorni teatar, glazbu, ples i običaje (godišnjak Narodna umjetnost). Uz Odsjek za etnologiju na Filozofskome fakultetu nastaje i Zavod za etnologiju (izdanja: Publikacije Etnološkoga seminara, 1939 – 62, Etnološki prilozi, 1978), a tu je i sjedište Centra znanstvenoga projekta Etnološki atlas. Osniva se također Etnološki zavod HAZU, te udruženje Hrvatsko etnološko društvo sa stalnom publikacijom Etnološka tribina (prije Radovi, odnosno Izvješća).

Etnološko proučavanje obuhvaća i likovne tvorbe tzv. narodne, pučke, primitivne umjetnosti, koja ima većinom značaj kolektivnoga stvaralaštva.

EUFRAZIJANA, tlocrt: 1. brod bazilike, 2. supseliji predeufrazijeve bazilike, 3. narteks, atrij, 5. krstionica, 6. zvonik, 7. područje prvoga (Maurova) oratorija, 8. memorijalna kapela, sakristija, 10. biskupski dvor, 11. kapele, 12. Kanonika

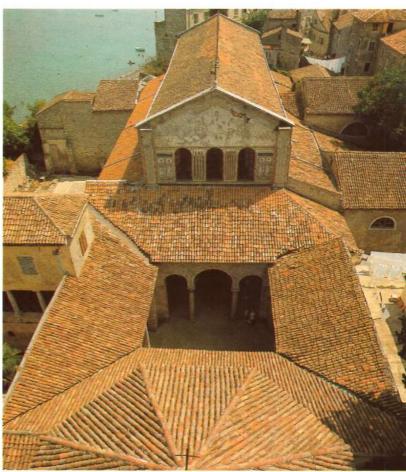
Likovno je stvaralaštvo zastupljeno na predmetima koji okružuju svakodnevni život: u oblikovanju kuća i gospodarskih zgrada; namještaja, pribora i ukrasa u boravišnom prostoru; oruđa i pomagala pri radu; predmeta za osobnu upotrebu (odjeća, nakit, glazbeni instrumenti) te predmeta vezanih uz običaje i seoske svečanosti (maske, pisanice, božićni ukrasi). U likovnoj tradiciji prevladavaju plošne tvorbe, osobito ornamenti. Primijenjeni su u bezbroj motiva na tekstilu (tkanje, veziva, čipke), drvenim predmetima (preslice, škrinje, svirale), keramici, uskrsnim jajima, tikvicama, na koži i u metalu. Nešto su manje zastupljene plastičke tvorbe, a nalaze se na predmetima oblikovanima od tijesta (obredna peciva, licitarski proizvodi), glinenim predmetima, drvenim glazbalima, igračkama, figuralno oblikovanim košnicama, na građevnim elementima, te nadgrobnim spomenicima i različitim drvenim ili kamenim predmetima.

O narodnoj likovnoj umjetnosti u Hrvatskoj objavljeno je nekoliko djela (M. Gavazzi, *Hrvatska narodna umjetnost*, 1944; Lj. Babić, *Boja i sklad*, 1943. i dr.) te niz članaka o pojedinačnim temama.

A. Mj.

ETNOPARK, skupina tradicijskih građevina na otvorenomu prostoru, prenesenih s različitih i često veoma udaljenih lokaliteta ili, rjeđe, zatečenih na samome mjestu (in situ). E. može sadržavati karakteristične primjere seoske ili gradske arhitekture, sakralne građevine, tehničke ili obrtničke radionice itd. Prema načinu prezentacije razlikuju se: park-muzej koji se sastoji od reprezentativnih građevina tradicijske arhitekture; park-selo koji obuhvaća sve objekte seoskoga kult. kruga i ekološki muzej u kojemu je težište na cjelovitosti prirodno-prostornog ambijenta. — Prvi e. postavljen je 1891. u Stockholmu. U Hrvatskoj ima nekoliko manjih etnoparkova: Donja Kupčina, Kumrovec (Staro selo), te više idejnih projekata za etnoparkove većih razmjera: Sisak, Jarun (Zagreb), Gluhakovo (blizu Zagreba), Pazin i dr. LIT.: B. Orel, Muzeji na otvorenom i čuvanje etnografskih spomenika, Vijesti MK, 1958, 3. — A. Freudenreich, Etnopark — muzej na otvorenom, ČIP, 1968, 185. — Grupa autora, Mogućnosti realizacije etnoparka na području Zagreba, Etnološka istraživanja, 1981. R.

EUFRAZIJANA, katedrala u Poreču, koju je sred. VI. st. dao podignuti biskup Eufrazije. Gl. objekt čitava kompleksa prvotnih građevina jest trobrodna bazilika. Uz njezin sjeveroist. ugao nadovezuje se trolisna memorijalna kapela (s karakterističnim elipsoidnim predvorjem), a njezino vanjsko EHU, 16

EUFRAZIJANA

predvorje (narteks) povezano je s prostranim kvadratičnim dvorištem (atrij), na čijoj se zap. strani nalazi osmerostrana krstionica (baptisterij). Na prostoru između sjev. strane atrija i morske obale podignuta je istodobno još jedna velika sakralna građevina (crkva Sv. Andrije?) osebujna oblika s okomitom orijentacijom svoje osi na os gl. bazilike; ona je tijekom sr. vijeka bila pregrađena u biskupski dvor. Mnogo kasnije nastaju ostali objekti toga velikoga kompleksa: sakristije (XIII — XV. st.), zvonik (XVI. st.), prva (zap.) kapela uz juž. stranu bazilike (XVII. st., podignuta na mjestu jedne starije srednjovj. kapele), druga kapela na juž. strani (sred. XIX. st.), dok je prostor između njih pretvoren u kapelu tek u vrijeme restauracijskih zahvata između dvaju svjetskih ratova.

Tijekom dugih stoljeća pojedini objekti toga kompleksa pretrpjeli su manje ili veće transformacije. Tako je u XV. st. nakon potresa (1440) restauriran juž. zid srednjega broda bazilike Eufrazijane, te se u njemu pojavljuju karakteristični gotički prozori. Današnji izgled svetišta određen je podizanjem razine poda u srednjoj apsidi, što je uslijedilo u XIII. st. postavljanjem velikoga ciborija (1277) te konačno slobodnom rekonstrukcijom oltarne pregrade iz očuvanih originalnih dijelova, koja je izvedena u novije vrijeme. Unatoč svim transformacijama i gubicima, katedralni kompleks u Poreču jedan je od najvažnijih očuvanih sklopova sakralnih građevina VI. st., a zidni mozaici bazilike zauzimaju istaknuto mjesto među eur. spomenicima slikarstva toga vremena.

Eufrazijeva bazilika u stvari je treća po redu crkva sagrađena na tome mjestu. Slijed sakralnih objekata započeo je uređenjem tzv. kućne crkve (domus ecclesia), vjerojatno krajem III. ili poč. IV. st. unutar neke profane građevine, kojoj su pripadali ostaci mozaičkoga poda sa simboličnim ribama, otkriveni S od današnje bazilike. Krajem IV. st. taj prvotni oratorij bio je obnovljen i »podvostručen« prilikom prijenosa tijela lokalnoga mučenika i biskupa Maura s groblja izvan grada. Tim zahvatom stvorene su dvije paralelne jednostavne dvorane (basilicae geminae), od kojih je jedna služila za kult mučenikova relikvija (martyrium). Istodobno su postavljena i nova polja mozaičkoga poda, koja su većim dijelom ostala očuvana do danas. U V. st. sagrađena je na tomu mjestu velika trobrodna bazilika, i to tako da je sjev. zid novoga objekta presjekao juž. dvoranu starije »dvostruke

RANOKRŠĆANSKI MOZAIK U APSIDI EUFRAZIJEVE BAZILIKE

sta oblika, bez apside, s polukružnim niskim zidićem svećeničkih sjedala u ist. dijelu prostora (subselia), karakterističan je primjer ranokršć. crkava, čestih na području Istre, Kvarnera i Norika. Tu veliku baziliku zatekao je Eufrazije i, zadržavši donje dijelove njezinih zidova na zap., sjev. i južnoj strani, stvorio novu crkvu.

Eufrazijeva bazilika građena je između 535. i 550. i po svojoj arhit, koncepciji, a napose po ikonografiji zidnih mozaika (lik Bl. Dj. Marije na središnjem mjestu crkve), veže se uz umj. strujanja u Carigradu koja se šire duž jadranske obale usporedo s Justinijanovim pohodima u Italiji. U odnosu na prethodne sakralne građevine na tomu mjestu, Eufrazijeva je bazilika razvijeniji tip crkve. Dok su se ranije crkve završavale ravnim ist. zidom, kod nove bazilike pojavljuje se široka i duboka apsida srednjega broda (izvana poligonalno oblikovana), a bočni brodovi završavaju se manjim polukružnim apsidama izdubljenima u zidnoj masi, tako da je E. jedan od najranijih primjera trobrodnoga troapsidalnog crkv. prostora na eur. zapadu. Eufrazijeve gradnje pokazuju vrlo bogatu dekoraciju biz. karaktera. Očuvani mramorni kapiteli u bazilici i atriju (na zap. strani atrija zamijenjeni imitacijama) pokazuju tipične bizantske oblike, kao i očuvani EVANĐELISTAR (evangelijar), liturgijska knjiga zap. crkve koja sadrži dijelovi kamenoga crkv. namještaja (stupovi i ploče oltarne pregrade). Osobito se ističu mozaici. Od velikih mozaičkih kompozicija na pročeljima bazilike ostali su samo fragmenti, koji dopuštaju tek ikonografsku rekonstrukciju (na zap. fasadi nalazio se prikaz apokaliptičkoga Krista s apostolima, a na ist. prikaz preobraženja), no zato su relativno dobro uščuvani mozaici srednje apside, koji se ubrajaju među najvažnije spomenike monumentalnoga slikarstva VI. st. Čeoni zid apside uokviren je uskom ornamentalnom trakom, a njegov oblik dopustio je razvijanje kompozicije na samomu vrhu dugačka uska polja iznad luka apside, gdje je prikazan Krist s apostolima (donji dio posve restauriran). Donji dio apsidalnoga svoda uokviren je širokom mozaičkom trakom, unutar koje je smješteno 13 medaljona – u središnjemu je simbolički prikaz Krista kao XIII. st. (bogato iluminiran narativnim prizorima).

crkve«. Nova bazilika, velika trobrodna dvorana jednostavna pačetvorina- janjeta, a u ostalih 12 likovi mučenica. U apsidalnoj polukupoli nalazi se velika kompozicija Bl. Dj. Marije na prijestolju s mučenicima i graditeljem crkve biskupom Eufrazijem, kojega prate arhiđakon Klaudije i dječačić, koji nosi biskupovo ime. U donjemu dijelu apside nalaze se dva velika prizora iz života Bl. Dj. Marije (Navještenje i Pohod), te tri izolirana lika: Zaharije, arhanđela Gabrijela i Ivana Krstitelja. U dvjema bočnim apsidama nalaze se fragmentarno očuvane dvije gotovo identične kompozicije: mladenački Krist stavlja mučeničke krune na glave Sv. Kuzme i Sv. Damjana, te Sv. Ursusa i Sv. Severusa. - Uz kompleks Eufrazijane sagrađena je u monumentalnomu romaničkomu stilu 1251. rezidencija kanonika, zvana Kanonika, koja se ističe lijepim portalom i nizom bifora u prvome katu.

> LIT.: M. Prelog. Poreč – grad i spomenici (s iscrpnom bibliografijom), Beograd 1957. – A. Šonje, Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri, Rijeka 1981. – M. Prelog, Eufrazijeva bazilika u Poreču, Zagreb 1986.

> EUSTASIO, graditelj (XII/XIII. st.). Bio je sin protomagistra Bervalda i vodio radove na gradnji stare dubrovačke katedrale 1199, koju je srušio potres 1667.

> odlomke (perikope) četiriju evanđelja raspoređene za čitanje u pojedine dane crkv. godine. Kao posebna knjiga namijenjena đakonima formira se krajem VII. st. i traje do XIII. st., kada se definitivno uklapa u misal. Evanđelistari su redovito bili bogato urešeni iznutra (iluminacije) i izvana (reljefni uresi na koricama). – Očuvano je više iluminiranih evanđelistara, a najstariji i najpoznatiji je Splitski evanđelistar, pisan poluuncijalom i karolinom, nastao u VIII. a dopunjen u X. i XI. st. Šibenski evanđelistar pisan je karolinom u XI. st., Osorski evanđelistar (sada u Vatikanu) beneventanom u drugoj pol. XI. st., Rapski evanđelistar beneventanom krajem XI. st. (figurativne minijature), Većenegin evanđelistar beneventanom krajem XI. st. (sada u Oxfordu), Trogirski evanđelistar beneventanom u